

**Ahmed Zerrûk'un "Usûlü't-Tarîk" İsimli Eseri ve
Zerrûkiyye Tarîkatının Esasları**

Yrd. Doç. Dr. Hamide ULUPINAR*

Özet

Şâziliyye tarikatının Zerrûkiyye kolunun kurucusu Ahmed Zerrûk (ö. 899/1493), Fas'ta doğmuştur (846/1442). Küçük yaşta ilim öğrenmeye başlamış, başta Karaviyyîn olmak üzere pek çok medresede eğitim almıştır. Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, Mekke ve Libya'ya gitmiş döneminin ünlü âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. Fıkıh, kelim, tefsir, hadis ve tasavvuf ilimlerinde bilinen elli yedi eser yazmıştır. Zerrûkiyye tarikatının esaslarını anlatmak için "Usûlü't-Tarîk" ismi altında altı risale kaleme almıştır. Bu altı risâle, tarikatın esaslarının bizzat kurucusu tarafından ortaya konulması sebebiyle son derece önemlidir. Risalelerde Zerrûkiyye tarikatının esasları beş madde şeklinde şöyle belirtilmiştir: Açık ve gizli her halde takvâya sarılmak, sözlerde ve amellerde sünnete uymak, halkın gelmesine ve yüz çevirmesine itibar etmemek, az da olsa çok da olsa Allah'tan râzı olmak, darlıkta da bollukta da Allah'a yönelmektir.

Anahtar Kavramlar: Ahmed Zerrûk, Zerrûkiyye, Usûlü't-Tarîk, Takvâ, Sünnete İttiba, Rızâ.

Ahmad Zarrouk's "Usulü't-Tarik" is Named Work and Some Principles of Zarroukiyya Order

Abstract

Ahmad Zarrouk (d. 899/1493) who is founder of the Zarroukiyya branch of the Shaziliyya sect was born in Morocco (846/1442). He started to learn science at a young age and educated in many madrasah, especially Karaviyyin. He went to Morocco, Algeria, Tunisia, Egypt, Mecca and Libya and collected information

* İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf A.B.D Öğretim Üyesi; hamideulupinar@gmail.com

from famous scholars of his time. He wrote fifty-seven known works in fikh, kalam, tafsir, hadith and sufism. He wrote six treatises under the name of "Usulü't-Tarik" in order to explain the principles of Zarroukiyya order. This six treatises is extremely important because of the order's principles revealed by the founder of the order. In treatises, the principles of Zarroukiyya order are stated as five articles: hug to the taqwa in any case external and internal, adhere to the sunnah in talking and practice, do not respect people for coming and going, be pleased with God if a little or a lot, turn to God at a pinch and abundance.

Key Words: Ahmad Zarrouk, Zarroukiyya, Usulü't-Tarik, Taqwa, Adhere to the Sunnah, God's Consent.

Giriş: Ahmed Zerrûk'un Hayatı

Tam adı Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. İsâ el-Burnusî¹ el-Haddâr el-Fâsî'dir.² O, doğduğu yer itibariyle el-Fâsî nisbesiyle anılsa da "Zerrûk" lakabıyla meşhur olmuştur.³ Zerrûk lakabını dedesinin gözleri mavi olduğu

¹ Zerrûk, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. İsâ el-Burnusî el-Fâsî, *Fevâidü min Künnâş*, thk. Muhammed İdris Tayyib, Beyrut 2011, s. 21; İbnü'l-Kâdi, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Miknâsi, *Cezvetü'l-İktibâs fî Zikri men Halle Mine'l-A'lâm Medîneti Fâs*, thk. Muhammed b. Azzûz, Beyrut 1435/2014, s. 111; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Ankara 1951, c. I, s. 136; Kennûn, Abdullah, *Mevsûatü Meşâhiri Ricâli'l-Mağrib*, Beyrut 1994, c. III, s. 5; İbn Asker, Muhammed el-Hasenî eş-Şefşâvenî, *Devhatü'n-Nâşir li-Mehâsin men Kâne bi'l-Magrib min Meşâyihî'l-Karnî'l-Âşir*, thk. Muhammed Haccî, Rabat 1977, s. 48; Tayyib, Muhammed İdris, *eş-Şeyh Ahmed Zerrûk*, Mısırata 2008, s. 10.

² Tinbüktî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Ahmed Bâbâ, *Neylü'l-İbtihâc bi-Tadrizi'd-Dibâc*, thk. Hamâhullâh Vüldü's-Sâlim, Beyrut 1434/2013, s. 116; Kennûn, *Mevsûa*, c. III, s. 5; *İbn Meryem*, Ebû Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Büstân fî Zikri'l-Evliyâi ve'l-Ulemâi bi-Tilimsân*, Beyrut 2014, s. 121.

³ Tinbüktî, *Neylü'l-İbtihâc*, s. 116; Kettânî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ca'fer b. İdris, *Selvetü'l-Enfâs ve Mühâdesetü'l-Ekyâs bi-men Akbera mine'l-Ulemâi ve's-Sulehâi bi-Fâs*, thk. Abdullâh Kâmil Kettânî-Hamza b. Muhammed Tayyib Kettânî-Muhammed Hamza b. Ali Kettânî, y.y. 2004, yay. Darû's-Sekâfe, c. III, s. 225; *İbn Meryem*, *el-Büstân*, s. 121.

için almıştır.⁴

Ahmed Zerrûk Fas şehrinde⁵ Benî Veryâkûl kabilesinin yaşadığı Berânis mahallesinde 22 Muharrem 846/1442'de perşembe günü sabaha karşı doğmuştur.⁶ O yıl Fas'ta yaygın olan azûne tâûnu sebebiyle doğumundan üç gün sonra cumartesi günü annesini, altı gün sonra salı günü babasını kaybetmiştir.⁷ Babasının vasiyeti üzerine bakımını anneanesi Ümmü'l-Benîn (ö. 856/1452) üstlenmiştir.⁸ Şeyh Zerrûk, on yaşında iken ninesi de vefat etmiştir.⁹

Ahmed Zerrûk, babası ona miras bırakmadığı için geçimini kazanmak için bir kunduracının yanında çırak olarak çalışmaya başlamıştır.¹⁰ Ancak on altı yaşına geldiğinde ilim öğrenme isteğiyle kunduracılığı bırakmıştır.¹¹

Ahmed Zerrûk, ilk eğitimini ninesi Ümmü'l-Benîn'den almıştır. Çocuk yaşta ilim öğrenmeye başlamış ve on yaşında hâfız olmuştur. Aynı zamanda Süleyman el-Cezûlî'nin (ö. 870/1465) zaviyesine devam etmiş ve orada yaklaşık on yıl eğitim almıştır.¹² Dönemin ilim merkezi Fas'ta Karaviyyîn başta olmak üzere pek çok medresede Arapça, fıkıh, hadis ve tasavvuf ilim dallarında seçkin âlimlerden ders almıştır.¹³

Ahmed Zerrûk h. 870 yılında Muhammed b. Abdillâh ez-Zeytûnî'ye (ö. 911/1505) intisap etmiştir. Bâbü'l-Fütûh'un içinde bulunan Buktût zâviyesinde fukarânın hizmetinde bulunmuştur.¹⁴

⁴ Zerrûk, *Künnâş*, s. 32.

⁵ Tayyib, *Ahmed Zerrûk*, s. 8.

⁶ Zerrûk, *Künnâş*, s. 25.

⁷ Zerrûk, *Künnâş*, s. 26.

⁸ Huşeym, Ali Fehmi, *Ahmed Zerrûk ve'z-Zerrûkiyye: Dirâse Hayât ve Fikr ve Mezheb ve Tarîka*, Beyrut 2002 (üçüncü baskı), s. 29.

⁹ Zerrûk, *Künnâş*, s. 26.

¹⁰ Kennûn, *Mevsûa*, III/6; Tinbükti, *Neylü'l-İbtihâc*, s. 116.

¹¹ Tinbükti, *Neylü'l-İbtihâc*, s. 116.

¹² Zerrûk, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. İsâ el-Burnusî el-Fâsî, *Usûlü't-Tarîk*, thk. Muhammed İdris Tayyib, Beyrut 2010, s. 11.

¹³ Tinbükti, *Neylü'l-İbtihâc*, s. 116.

¹⁴ Zerrûk, *Künnâş*, s. 56.

Bu yılın sonunda şeyhiyle ve dervişlerle birlikte Ebû Ya'zâ'nın (ö. 572/1176) kabrini ziyaret etmiştir.¹⁵ Bu ziyaretten bir müddet sonra şeyhi onu, söylediği bir sır sebebiyle suçlamıştır. Kimseye söylemediğini ifade etse de şeyhini inandıramamış¹⁶ ve Ebû Medyen'i (ö. 594/1198) ziyaret etmek üzere zaviyeden ayrılmıştır. Kırk gün süren bir yolculuktan sonra Tilimsan'a varmış, Ebû Medyen'i ziyaret etmiş ve burada bazı hallere mazhar olmuştur.¹⁷

Bir müddet Tilimsan'da kalan Ahmed Zerrûk tekrar Fas'a dönmüş ve yaklaşık üç yıl sonra hac vazifesini yapmak için şarka doğru yolculuğa çıkmıştır. Hac dönüşü Kahire'ye uğramış, orada Şâzili şeyhi Ahmed b. Ukbe el-Hadramî'ye (ö. **895/1519**) intisap etmiştir.¹⁸ Zerrûk, seyr ü sülûkünü onun yanında sürdürmüştür. Bu seyahatleri sırasında pek çok sûfi ve âlimle görüşme imkânı bulmuş, Ezher'de derslere katılmıştır. Dönemin ünlü hadis âlimi Sehâvî'den (ö. 876/1472) hadis usulü ve fıkıh dersi almış, *Bülûgu'l-Merâm* isimli eseri müzâkereli olarak okumuştur.¹⁹ Sekiz ay sonra şeyhinin öğretilerini yaymak üzere h. 877 yılında Mağrib'e geri dönmüştür.²⁰ Ulemâyı sert bir dille eleştirmesi sebebiyle oradan ayrılmak zorunda kalmış ve Kahire'ye şeyhinin yanına gitmiştir. Âlimler nazarında itibarı ve şöhreti artan Ahmed Zerrûk, Ezher'de fıkıh dersleri vermiştir. Bu derslere yaklaşık 6000 kişinin katıldığı rivayet edilir.²¹ 886/1481'da Kahire'den ayrılarak Trablusgarp'a gitmiş, oradan hayatının son dönemini ilim ve irşad faaliyetleriyle geçirdiği bugünkü Libya şehirlerinden Mısırâta'ya yerleşmiş ve vefatına kadar burada ikâmet etmiştir.²² Ahmed Zerrûk, Mısırâta'da 18 Safer

¹⁵ Zerrûk, *Künnâş*, s. 60.

¹⁶ İbn Asker, *Devhatü'n-Nâşir*, s. 48-49.

¹⁷ Zerrûk, *Künnâş*, s. 61, 63, 67, 68.

¹⁸ Zerrûk, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. İsbâ el-Burnusî el-Fâsî, *Menâkıbu'l-Hadramî Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Ukbe*, thk. Muhammed Abdülkâdir Nassâr, Kahire: Dâretü'l-Karaz, 2008, s. 30.

¹⁹ Sehâvî, Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahmân, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Beyrut trs., c. I. s. 222.

²⁰ Zerrûk, *Menâkıbu'l-Hadramî*, s. 30.

²¹ Baş, Derya, "Zerrûk", *DİA*, İstanbul 2013, c. XXXIV, s. 298.

²² Tayyib, *Ahmed Zerrûk*, s. 105.

899/1493²³ tarihinde halvetteyken elli dört yaşında vefat etmiştir. Kabri, Mısrâta merkeze 7 km. mesafedeki Tikran Köyü'ndedir.²⁴

Ahmed Zerrûk'a nispet edilen Zerrûkiyye tarîkatı Şâziliyye tarikatının bir koludur. Ahmed Zerrûk ilim ve irşad faaliyetlerini medrese ve namazlarını eda ettiği camide sürdürmüştür. Hayattayken kendisine ait herhangi bir zaviyesi bulunmayan Ahmed Zerrûk'un vefatından yirmi yıl sonra Mısrâta zaviyesi inşa edilmiştir. Zerrûk'un müritlerinin ve sevenlerinin sayısı artınca müridi Ahmed Abdürrahim²⁵ önce cami, belli bir süre sonra da "Zâviyetü Sîdî Ahmed Zerrûk" adı verilen zaviyeyi kurmuştur. Sonraları bu zaviye, Libya'da eğitim faaliyetlerini yürüten belli başlı eğitim kurumlarından biri haline gelmiştir.²⁶ Ahmed Zerrûk'un halifelerinin gayretleriyle Zerrûkiyye tarîkatı başta Fas olmak üzere tüm Kuzey Afrika'ya yayılmıştır. Daha sonra pek çok İslam ülkesinde yayılan Zerrûkiyye tarîkatı bazı kollara ayrılmış ve bu kollardan biri olan Medeniyye (Muhammed Hasan b. Hamza Zâfir el-Medenî)²⁷ İstanbul'a kadar ulaşmıştır.²⁸

Zerrûkiyye tarikatının bütün yönleriyle incelenmesi farklı bir çalışma konusu olacak kadar kapsamlıdır. Biz şeyhin hayatı ve tarikatın intişarı hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Zerrûkiyye

²³ Tinbüktî, *Neylü'l-İbtihâc*, s. 118; Selâvî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Hâlid en-Nâsirî, *Kitâbü'l-İstiksâ li-Ahbâri Düveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, thk. Muhammed Osman, Beyrut 1436/2015, c. II, s. 170; Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer, Şeceretü'n-Nürî'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikîyye, thk. Abdülmecid Hayâlî, Beyrut 2010, c. I, s. 387; Kennûn, *Mevsûa*, c. III, s. 5; *İbn Meryem*, *el-Büstân*, s. 126.

²⁴ Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, III/225; Tayyib, *Ahmed Zerrûk*, s. 105, 108.

²⁵ Ahmed Zerrûk'un vefatından sonra Mısrâta'da Zerrûkiyye tarikatının sorumluluğunu halifesi Şeyh Mansûr el-Bicâî, sonra oğlu Ahmed Mansûr el-Bicâî, sonra oğlu Abdürrahim yürütmüştür. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Acile, Mustafâ Abdürrahim Muhammed, *Zâviyetü'l-İmâm Ahmed Zerrûk bi-Mısrâta*, Mısrâta 2001, c. I, s. 380-381.

²⁶ Kavas, Ahmet, "Libya (Kültür ve Medeniyet)", *DİA*, İstanbul 2003, c. XXVII, s. 184-185.

²⁷ Harîrîzâde, Muhammed Kemâleddin Efendi, *Tibyânu Vesâli'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, d. no: 430-432, c. II, vr. 77a-78a.

²⁸ Güven, Mustafa Salim, "Ebu'l-Hasan Şâzili ve Şâziliyye", Marmara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul 1999, s. 369-382.

tarîkatının temel kaidelerini anlatan "Usûlü't-Tarîk" adlı eseri ve tarîkatın bazı esaslarını ele alacağız.

1. Usûlü't-Tarîk

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Ahmed Zerrûk'un başta Fas, Cezâyir, Mısrâta, Trablus ve Türkiye kütüphaneleri olmak üzere dünyanın pek çok kütüphanesinde eserleri bulunmaktadır.²⁹ Tefsir, hadis, kelam, fıkıh, tıp, biyografi, tasavvuf alanlarında günümüze ulaşmış kırk yedi eserin sahibi Ahmed Zerrûk, tarîkatının esaslarını anlatmak maksadıyla altı risale kaleme almıştır. Eser, hem risâlenin ismi, hem de tarikat usulü konusunu ifade etmek amacıyla "Usûlü't-Tarîk" üst başlığı altında değerlendirilmiştir.

1.1. Eserin İsmi ve Nüshaları

Ahmed Zerrûk'un tarîkatının esaslarını anlattığı eser, kaynaklarda "Usûlü't-Tarîk", "Usûlü't-Tarîka ve Üsüsü'l-Hakîka" şeklinde iki farklı eser olarak zikredilmiştir. Ancak müellif bu hususta altı risâle kaleme almıştır ki bunlar: "Usûlü't-Tarîka" ismiyle Süleymaniye Ktp., Laleli, d. no: 2450, vr. 28-31; Manisa İl Halk Ktp., d. no: 3483/6, vr. 127a-127b; Rabat el-Hızânetü'l-Haseniyye d. no: 6647, vr. 126-127; d. no: 12298, vr. 161-162; d. no: 8832, vr. 118-120; d. no: 5035, vr. 93-97; d. no: 12106, vr. 108-109; d. no: 12902, vr. 231-232; d. no: 13104, 12217, 13436, vr. 226-229; d. no: 13515, vr. 105-106; d. no: 13552, vr. 368-370; d. no: 13752, vr. 13-14; "Usûlü Kavâidi't-Tarîkati's-Süfiyye" ismiyle: Rabat el-Hızânetü'l-Âmme, d. no: 1207, 263-321 vr.; "Usûlü't-Tarîka ve Üsüsü'l-Hakîka" ismiyle: Rabat el-Hızânetü'l-Âmme d. no: 2201, vr. 33-59; "Ta'lik alâ Tarîki't-Tasavvuf" ismiyle Rabat el-Hızânetü'l-Âmme d. no: 555.

Eser müstakil olarak yukarıda bahsedilen altı risâle ve müellifin talebesi Muhammed b. Ali el-Harrûbî (ö. 963/1555) tarafından yazılan "en-Nebzetü's-Şerîfe fi'l-Kelâm an Usûli't-Tarîka" isimli şerhle

²⁹ Ahmed Zerrûk'un eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: Huşeym, *Ahmed Zerrûk ve Zerrûkiyye*, s. 91-142.

birlikte yayınlanmıştır (nşr. Muhammed İdris Tayyib, Beyrut 2010).³⁰ Eseri, Abdullah Kennûn “*en-Nübûgu’l-Magribî fi’l-Edebi’l-Arabî*” adlı kitabı içinde neşretmiştir (Beyrut 1395/1975, c. II, s. 310-312). Muhammed b. Ali el-Harrûbî’nin şerhi müstakil olarak da basılmıştır (nşr. Muhammed Abdülkâdir Nassâr, Kahire 2008). Eser üzerine yazılan diğer şerh, Ahmed b. Abdü’s-Sâdık (ö. 1190/1776) “*Şerhu Usûli’t-Tarîka*” (yazma nüsha: Tunus Dâru’l-Kütübî’l-Vataniyye, d. no: 785)’dir.³¹

1.2. Eserin Muhtevası

Ahmed Zerruk tarikatının esaslarını anlatmak üzere altı risâle kaleme almıştır. Eser, Zerrûkiyye tarikatının esaslarını ilk elden anlatması, yani tarikatın bizzat kurucusu Ahmed Zerrûk tarafından ortaya konulması açısından son derece önemlidir. Bu altı risalenin içeriği şöyledir:

- **Usûlü’t-Tarîk (es-Sülâsi):** Bu risalede Ahmed Zerrûk, Zerrûkiyye tarikatine mensup olan bir müridin riayet etmesi gereken temel kaideleri üçlü maddeler halinde oldukça sade bir üslupla ve özet bir biçimde ortaya koymuştur. Allah korkusu, adalet, niyet, hürmet, hizmet, helal lokma, nefisle mücadele, ilme tabi olmak, amel, sıdk ve güzel ahlak risalede işaret edilen konulardır.³²

- **Mebniyyün et-Tarîkatü’z-Zerrûkiyye:** Bu risalede, isminde de belirtildiği üzere Zerrûkiyye tarikatının inşa edildiği temel prensipler olan takvâ, sünnete ittibâ, kadere teslimiyet, amel, itaat, namaz, zikir, ziyaret, rıza konuları muhtasar olarak ele alınmıştır.³³

- **Risâle Usûli Tarîki’l-Hak (er-Rubâiyye):** Zerrûkiyye tarikatının usulü dört maddede anlatılmıştır. Risalede: Hürmeti muhafaza, himmetin yüceltilmesi, hizmetin güzelleştirilmesi ve nimete şükür esaslarının neler olduğu/detayları yine dörder madde halinde

³⁰ Çalışmamızda Ahmed Zerrûk’un torunu Muhammed İdris Tayyib tarafından hazırlanan ve bize hediye edilen tahkikli basımı esas alacağız. Kendisine şükranlarımızı arz ederiz.

³¹ Huşeym, Ahmed Zerrûk ve Zerrûkiyye, s. 144-145.

³² Zerrûk, “Usûlü’t-Tarîk (es-Sülâsi)”, Usûlü’t-Tarîk, s. 109-110.

³³ Zerrûk, “Mebniyyün et-Tarîkatü’z-Zerrûkiyye”, Usûlü’t-Tarîk, s. 111-112.

açıklanmıştır.³⁴

- **Usûlü't-Tarîk ez-Zâhira ve'l-Bâtine**: Bu risalede Zerrûkiyye tarikatının esasları beş zâhirî beş de bâtinî olmak üzere on temel üzerine bina edilmiştir. Risalede ele alınan konular: İştirmek ve itaat etmek, kanaat, evrâd, şöhreti terk etmek, şeriatı ikame etmek, niyet, ilme tabi olmaktır.³⁵

- **Risâle fi't-Tarîk ve's-Şeyh ve'l-Mürîd**: İsminde de belirtildiği üzere risâlede: Tasavvuf yolunun genel özellikleri, tabi olunabilecek kâmil bir şeyhin taşınması gereken nitelikleri, müridin sorumlulukları detaylı olarak anlatılmıştır.³⁶

- **Usûlü't-Tarîk (el-Humâsî)**: Ahmed Zerrûk'un Zerrûkiyye tarikatının esaslarını anlattığı diğer risaleleri de kapsayan ve bu hususta yazdığı en önemli risalesidir. Muhammedî sünnete dayalı tarikatını inşa ettiği beş esas anlattığı risale, şeyhin döneminde hızla artan bidatlere ve bâtil uygulamaların tarikatlara karışmasına karşı doğruların, hakikatlerin savunulması amacıyla matuf olarak yazılmıştır.³⁷

2. Zerrûkiyye Tarîkatının Bazı Esasları

Çalışmamızda Zerrûkiyye tarikatının temel ilkeleri "Usûlü't-Tarîk" üst başlığı altında yukarıda zikrettiğimiz altı risale esas alınarak ortaya konulacak, ancak konu içeriği Ahmed Zerrûk'un diğer eserleri ve müridi Harrûbî'nin yazdığı "en-Nebzetü's-Şerîfe fi'l-Kelâm an Usûlü't-Tarîka" isimli şerhinden istifade edilerek detaylı olarak anlatılacaktır. Makale sınırları kapsamında esasları çalışırken kolu olduğu Şaziliyye şeyhlerinin görüşlerine de yer verilecektir.

2.1. Açık ve Gizli Her Halde Takvâya Sarılmak

Bu esas, Zerrûkiyye tarikatının ilk esasıdır. Hiç şüphesiz

³⁴ Zerrûk, "Risâle Usûli Tarîki'l-Hak (er-Rubâiyye)", Usûlü't-Tarîk, s. 113-118.

³⁵ Zerrûk, "Usûlü't-Tarîk ez-Zâhira ve'l-Bâtine", Usûlü't-Tarîk, s. 119-122.

³⁶ Zerrûk, "Risâle fi't-Tarîk ve's-Şeyh ve'l-Mürîd", Usûlü't-Tarîk, s. 123-152.

³⁷ Zerrûk, "Usûlü't-Tarîk (el-Humâsî)", Usûlü't-Tarîk, s. 36-37.

takvâ, bütün tarikatlerin hem fikir olduğu bir esastır. Çünkü takvâ, zâhiri ve bâtinî bütün amellerin çevresinde döndüğü bir yörüngedir. Bunun içindir ki Rasûlüllah (s.a.v.) “Bana vasiyet et” diyen bir adama şöyle demiştir: “Allah’tan sakın. Çünkü bu, tüm iyilikleri içinde barındırır.” Ahmed Zerrûk’a göre takvâ, haramların terkedilmesi ve vacip olan amellerin yerine getirilmesidir.³⁸ Bunun sağlanması için müridin ilk olarak takvâ ile ilgili hususları öğrenmesi gerekir. Kendini takvâyaya sevk edecek bilgiyi öğrenmelidir.³⁹ Takvânın gerçekleşmesi aynı zamanda verâ⁴⁰ ve istikâmet⁴¹ sahibi olmakla mümkündür.⁴²

“Takvâyaya Sarılmak” ilkesi Şâziliyye tarikatının ana ilkelerinden biridir. Nitekim bu hususta Ebu’l-Hasan eş-Şâzili’nin (ö. 656/1258) şeyhi Abdüsselâm b. Meşîş (ö. 625/1228) şöyle demiştir. “Takvâ vatanın olsun. Sonra nefsin sevindiği: kötülüğe razı olmak, günaha sevinmek ve haşyetullahın yok olması gibi davranışlar sana zarar vermez.”⁴³ Sayılan bu üç şey Ahmed Zerrûk’a göre nefsin hastalıklarının ve âfetlerin aslıdır. Bu ilkeye Şeyh Zerrûk’un yaptığı katkı, konunun daha detaylı olarak açıklanması: “Açık ve gizli her

³⁸ Zerrûk, Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Ahmed el-Burnûsî el-Fâsî, *Miftâhu’l-Fedâil ve’n-Ni’am fi’l-Kelâm alâ Ba’zi mâ Yetealleku bi’l-Hikem (Şerhu’s-Sâdisi Aşar)*, thk. Muhammed Tayyib, Beyrut 2015, s. 59.

³⁹ Zerrûk, Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. Îsâ el-Burnusî el-Fâsî, *Înânetü’l-Müteveccihî’l-Miskîn ilâ Tarihi’l-Fethi ve’t-Temkîn*, thk. M. Abdülkâdir Nassâr, Kahire 2014, s. 78-79.

⁴⁰ Şeyh Zerrûk’a göre verâ, gönlü rahatsız eden şeyleri terk etmektir. Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur: “Bir adam vicdanını rahatsız eden şeyleri terk etmedikçe, müttakiler derecesine erişemez.” (bkz. Buhârî, İman, 1/6). Ancak süreklili vesvese içinde olmak da sünnete uymayan bir verâ halidir ve bu, bidattir. (Zerrûk, Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. Îsâ el-Burnusî el-Fâsî, *Kavâidü’t-Tasavvuf*, thk. Mahmûd Beyrûtî, Dımaşk 1424/2004, s. 90).

⁴¹ Şeyh Zerrûk’a göre istikâmet, istikâmet, kişinin zâhirinde ve bâtininde Allah’a muvâfakat halinde olmasıdır. İstikâmetin varlığı takvânın kemâliendir. İstikâmet, kişinin Kur’ân ve sünnet ahlâkıyla ahlaklanmasıdır. (Zerrûk, Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Ahmed el-Burnûsî el-Fâsî, *Uddetü’l-Müridi’s-Sâdik min Esbâbi’l-Makti fi Beyâni’t-Tarîk el-Kasd ve Zikru Havâdisi’l-Vakt*, thk. Âsım İbrâhim el-Keyyâlî, Beyrut 2007, s. 23-24; (a.mlf.), *Miftâhu’l-Fedâil*, s. 59; (a.mlf.), *Kavâidü’t-Tasavvuf*, s. 92-93).

⁴² Zerrûk, “Usûlü’t-Tarîk (el-Humâsî)”, s. 34.

⁴³ Zerrûk, “Usûlü’t-Tarîk (el-Humâsî)”, s. 38; Zerrûk, “Mebniyyün et-Tarîkatü’z-Zerrûkiyye”, s. 111-112; Zerrûk, “Usûlü’t-Tarîk ez-Zâhira ve’l-Bâtine”, s. 121.

halde" takvâdan ayrılmamak şeklinde ifade edilmesidir.

Ahmed Zerrûk'un "Açık ve Gizli" sözünün ne anlama geldiğini müridi Harrûbî şöyle açıklamıştır: "Sır/Gizli'den kasıt insanın içinde saklı olan hallerdir. Aleniyet/Açık'tan kasıt insandan zuhur eden sözler ve fiillerdir. Öyleyse kul hem açık hem gizli her halde Yüce Allah'tan sakınmalıdır. Takvâsız amel illetlidir. Takvâdan hâli olan ahvâle fesat karışmıştır."⁴⁴

Takvâ makamlara göre üç kısımdır:

- İslam makamında olanların takvâsı, organları Allah'a muhalefet etmekten korumak ve Yüce Allah'ın gazabından sakınmaktır. Bu makamda olanlar, Allâhü Teâlâ'nın: "Gücünüz yettiği kadar Allah'tan sakının."⁴⁵ âyetindeki hitabına yönelirler. Görünürdeki azaların korunması gerekir. Bu azalar: Eller, ayaklar, gözler, kulaklar ve dildir. Bâtındaki azâ ise tüm isyanların ve muhalefetlerin kaynağı olan kalptir. Azalar isyandan korunduğu zaman tâatler hakkıyla yapılmış olacaktır. İslam makamında olanların takvâsının illeti/sebebi, sevâb kazanma ve cezadan kurtulma isteğidir. Onların takvâsı havf ve recâ üzeredir. Bu takvânın semeresi/meyvesi sözlerde ve fiillerde ihlasın var olmasıdır.

- İman makamında olanların takvâsı, kalbi vesveselerden ve aklına gelen kötü düşüncelerden korumaktır. Bu hususa Allâhü Teâlâ şu ayetiyle işaret etmiştir: "Ey gönül/akıl sahipleri! Bana karşı gelmekten sakının!"⁴⁶ İşte kalp kötü düşünce ve vesveselerin rezililiklerinden temizlenirse Allah ona sıfatlarının manasını müşahede etme nimetini ihsan eder. İman makamında olanların takvâsının illeti/sebebi, hâli ve cemâli müşahede etmektir. Onların takvâsı heybet ve hayâ üzeredir. Bu takvânın semeresi/meyvesi hallerde sıdkın var olmasıdır.

- İhsan makamında olanların takvâsı, sırrı Allahü Teâlâ dı-

⁴⁴ Harrûbî, Muhammed b. Ali, "en-Nebzetü's-Şerîfe fi'l-Kelâm an Usûli't-Tarîk", neş. Muhammed İdris Tayyib, *Usûlü't-Tarîk*, Beyrut 2010, s. 61.

⁴⁵ Teğabün, 64/16.

⁴⁶ Bakara, 2/197.

şındaki her şeyden muhafaza etmektir. Sır ağyârı (Allahü Teâlâ dışındakiler) müşaheden temizlenirse Zât'ı müşahedenin azametine nail olur. İhsan makamında olanların takvâsının illeti/sebebi, azameti ve kemâli müşadehe etmektir. Onların takvâsı ta'zîm üzeredir. Bu takvânın semeresi/meyvesi makamların tahkikidir.

Zerrûkiyye tarikatine intisap eden her kişinin içinde bulunduğu mertebeye göre tasnif edilen takvânın makamlarına ilave olarak şartları ve âdâbı da zikredilmiştir. Takvânın şartları: Mahlûkâtın tamamından, zâhirî ve bâtinî sebeplerden uzaklaşmak; tâatleri yapmaya devam etmek, fazileti Allahü Teâlâ'dan sakınmada bilmek. Takvânın âdâpları: Şüphelilerden korunmak, helal olsa da fazla yeme, içme ve giysiden sakınmak, fazla konuşmamaktır. Sâlik bilmelidir ki takvâ sahibi olmak zor bir iştir. Halkın bu konudaki fesadı çoktur. Bunu ancak uyanık bir kalp idrak edebilir. Onun fesadından ancak akıl, feraset ve iman sahibi bir kimse kendini koruyabilir.⁴⁷

2.2. Sözlerde ve Amellerde Sünnete Uymak

Zerrûkiyye tarikatının bir diğer esası sünnete uymaktır. Sünnete ittibâ etmeyen tarikate de ittiba edemez. Bu esas Şeyh Zerrûk'a göre önce Hz. Peygamber'den gelen rivâyetlerin sahih olanlarını almak,⁴⁸ Peygamber'in yasakladıklarından korunmak ve güzel ahlâk sahibi olmakla gerçekleşir.⁴⁹ Tarikat ehli Rasûlüllaha uymayı isterler. Ancak bu sadece sözde kalmamalı, Hz. Peygamber'in sözleri ve yaptıkları uygulanmalıdır. Salikin Hz. Peygamber'in sözleri ve yaptıklarından bir şeyi terk etmesi durumunda müritliği sahih olmaz, bu hususta kendisine müsamaha gösterilmez. Hz. Peygamber'in zâhirî sünneti salikin zâhirine, bâtinî sünneti salikin bâtinine örnek teşkil eder. Bu hususta Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Eğer siz Allah'ı seviyorsanız, bana tâbî olunuz ki Allah da sizi sev-

⁴⁷ Harrûbî, *en-Nebzetü's-Şerife*, s. 62-63.

⁴⁸ Zerrûk, "Mebniyyün et-Tarikatü'z-Zerrûkiyye", s. 111.

⁴⁹ Zerrûk, "Usûlü't-Tarik (el-Humâsî)", s. 34.

sin."⁵⁰

Ashâbın Rasûlüllah'a; sözlerinde, davranışlarında, âdetlerde ve ibadetlerde tabi olması onların siretlerine işlemiştir. Zerrûkiyye müritleri de buna talip olmuştur. Hz. Peygamber'e ittiba dört kısımda şöyle örneklendirilir:

- Sözlerde İttiba: Sabah, akşam, uykuda, uyanırken, yerken, içerken, eve girerken, evden çıkarken, mescitte Peygamber ne söylüyorsa öyle söylemek, onun sözleri üzere davranmak.

- Amellerde İttibâ: İbadette, namazda, abdestte, temizlikte Rasûlüllah ne yapıyorsa aynısını yapmak.

- Âdetlerde İttibâ: Giyinme, imamet, oturma, kalkma, yürüme, örtünme, ziyaret, gülme, yeme, içme, maişet gibi tüm hareket ve sekînetlerinde Hz. Peygamberi örnek kabul etmek.

- Ahvâlde İttibâ: Hilim, affetme, emanet, iffet, adalet, zühd, tevazu, sabır, şükür, şecaat, haya, mürüvvet, meveddet, vakar, merhamet, güzel edep ve âdâb-ı muâşeret konularında Rasûlüllah'a uymaktır ki bu bâtinî bir ittibâdır.

Bu sayılan hususları yerine getirmek müritlerin temel arzudur. Kim sözlerde, fiillerde, âdetlerde ve hallerde Hz. Peygamber'e uyarsa Zerrûkiyye tarikatinde kemale ulaşır.⁵¹

2.3. Halkın Gelmesine ve Yüz Çevirmesine İtibar Etmemek

Müridin tam anlamıyla Hakk'a yönelmesi, halktan uzaklaşmasıyla mümkündür. Çünkü kalp için tek bir yön vardır. Birine yönelirse diğerlerinden uzaklaşır. Halktan yüz çevirmek, onların kötü işlerinden sakınmayı sağladığı için Şeyh Zerrûk'a göre selâmeti ve âfiyeti tercih etmektir.⁵² Buna göre halkın gelmesine ve yüz çevirmesine itibar etmemek Zerrûkiyye tarikatının önemli bir esasıdır ve bu esas gerçekleşmedikçe tarikate girmek söz konusu değildir.⁵³

⁵⁰ Al-i İmrân, 3/31.

⁵¹ Harrûbî, *en-Nebzetü's-Şerîfe*, s. 63-66.

⁵² Zerrûk, "Mebniyyün et-Tarikatü'z-Zerrûkiyye", s. 111.

⁵³ Harrûbî, *en-Nebzetü's-Şerîfe*, s. 67.

Halktan uzaklaşmak, tevhidde şaibeli işlerden selamette olmak için gerekli, müridin iradesi için faydalıdır. Ancak müridin halkın kendisine gelmesine de kendisinden yüz çevirmesine de önem vermemelidir. Halktan uzaklaşmak Allah için ve nefsi muhafaza etmek için olmalıdır. Bu hususta ârifler şöyle derler: “Düşmanlık için sohbet etmek, Allah’ın gazaplarından bir gazaptır. Onunla kalpleri darp eder. Eğer kalp insanların gözünde itibar ve şöhret kazanma peşindeyse o, Yüce Allah’tan perdelenmiştir.” Ancak Şâziliyye şeyhleri: Ebu’l-Hasan eş-Şâzili ve İbn Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1309), müridin tarikate ilk girdiği zamanlarda halkın kendisine musallat olmasını Allah’ın sevdiği ve seçtiği kuluna lütfettiği bir sünnet olarak görmüşlerdir. Şeyh Zerrûk’a göre bu durumda halktan yüz çevirmek, sabır ve tevekkülle mümkündür.⁵⁴

2.4. Az da Olsa Çok da Olsa Allah'tan Râzı Olmak

Rızâ, Arapça, razı olmak, memnun olmak demektir. Kalbin, hükmün akışı altında sükûnet halinde bulunmasıdır.⁵⁵ Terim olarak ise rızâ, hükm-i ilâhî karşısında kulun itirazsız boyun eğmesi, her konuda kaderin akışına teslim olarak, her hâli güzel ve hoş karşılayıp Allah’ın rızasını başkasına şikâyetten vazgeçmesidir.⁵⁶ Rızâ kelimesi ile birlikte kullanılan bir diğer tabir de rızâ kapısıdır. Rızâ kapısı, tasavvuf yolu ve tarikat anlamlarına kullanılır. Bu yola girmek, yenmesi zor ve acı bir lokmaya benzetilmiştir. Buna da rıza lokması denilmiştir.⁵⁷ Bu husus Pir Sultan Abdal’ın bir şiirinde oldukça veciz bir biçimde şöyle anlatılmıştır:

“Güzel âşık cevrimizi çekemezsin demedim mi?

Bu bir rıza lokmasıdır yiyemezsin demedim mi?”

Tasavvufta makamlar birbiriyle ilişkili, biri diğerinin devamı niteliğindedir. Biraz önce zikredilen esasta belirtildiği üzere Şeyh

⁵⁴ Zerrûk, “Usûlü’t-Tarik (el-Humâsi)”, s. 34.

⁵⁵ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 592.

⁵⁶ Yılmaz, H. Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul 2002, s. 176.

⁵⁷ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2012, s. 295.

Zerrûk, halktan yüz çevirmenin sabır ve tevekkülle mümkün olduğunu söylemiştir. Ona göre rızâ, tevekkül ve sabrı tamamlayan ruhî bir yükseliş ve tevekkülün nihaî mertebesidir. Nitekim Hz. Ömer'in (r.a.), Ebû Mûsâ el-Eşarî'ye (r.a.) yazdığı bir mektupta şöyle dediği rivâyet edilir: "Şüphesiz ki hayrın tamamı rızadadır. Gücün yeterse rızadan ayrılma, aksi hâlde sabırlı ol."⁵⁸

Allah'ın kazasına teslim olup, itirazı terk eden kimse rıza makamına yükseldiği zaman masiva ile ilgili her şeyin kaybından veya kazanılmasından dolayı, eylem ve sevinci terk eder. O, sadece yaşadığı müddetçe Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya çalışır. Şeyh Zerrûk'a göre kadere teslim olmak, tüm hallerde sabır, rızâ ve şükürle;⁵⁹ Allah'tan râzı olmak ise kanaat ve tefvizle (yetkilerini ona devretmek) mümkündür.⁶⁰

Rızâ makamı/Allah'tan râzı olmak Zerrûkiyye tarikatının esaslarından bir esastır. Rızanın gerçekleşmesi azda da çokta da olmasına bağlıdır. Bu, Şeyh Zerrûk'un dediği gibi rızâ makamında tahkikin alametlerindedir. Çünkü rızanın varlığı çok olduğu zaman nasılsa az olduğu zaman da aynıdır. Verme halinde nasılsa men etme halinde de öyledir. Bu durumda rızâ samimi bir kulluktur. Hakk'ın kulundan isteği de budur. Rıza sıddıkların makamlarından biridir. Kul bu makama tefviz makamından sonra yükselir ve teslim makamlarının en yükseğidir.⁶¹

Kulu rızâ makamına eriştiren şey her durumda Allahü Teâlâ hakkında hüsn ü zan beslemesidir. Tarikatın üzerine bina edildiği bu esas kulluğun medarı ve esasıdır. Bu sebeple Zerrûkiyye tarikatında bir ilke kabul edilmiş ve salikin bunu gerçekleştirmeden yolda olması uygun görülmemiştir.⁶²

⁵⁸ Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yay., 1999, s. 279.

⁵⁹ Zerrûk, "Mebniyyün et-Tarikatü'z-Zerrûkiyye", s. 111.

⁶⁰ Zerrûk, "Usûlü't-Tarîk (el-Humâsi)", s. 34.

⁶¹ Harrûbî, *en-Nebzetü's-Şerîfe*, s. 68.

⁶² Harrûbî, *en-Nebzetü's-Şerîfe*, s. 68.

2.5. Darlıkta da Bollukta da Allah'a Yönelmek

Allah'a yönelmek Zerrûkiyye tarikatının esaslarından biridir ve kaynağı rızaya uygun olarak Allah'ın kazası ve tasarrufları karşısında sükûn içinde olmak, kulluğun gereğini yerine getirmektir. Şeyh Zerrûk'a göre Allah'a yönelmek bollukta verdiklerine şükür etmek, darlıkta ona sığınmakla mümkündür.⁶³

Zikredilen beş esas kulu Allah'a çağıran sebeplerdir. Takvânın sebebi, yaklaşma isteği; sünnete ittibânın sebebi, hayâ duygusu; halktan uzaklaşmanın sebebi, kalbin Hakk'a bağlanması; Allah'tan razı olmanın sebebi, ona hüsn ü zan beslemek; Allah'a yönelmenin sebebi marifettir. Bu esasları yerine getiren mürit bunların meyvesini/sonuçlarını elde eder. Takvânın meyvesi, dinin esaslarını yerine getirmek ve yolda yürümek; sünnete ittibânın meyvesi vuslat; halktan uzaklaşmanın meyvesi, amellerde halâvet/tatlılık; Allah'tan razı olmanın meyvesi, vuslatın sürekliliği; Allah'a yönelmenin meyvesi kulluğun gerçekleşmesidir.⁶⁴

Zerrûkiyye tarikatının beş temel prensibinin yerine getirilmesi Şeyh Zerrûk'a göre şu beş esasla mümkündür: Himmeti yüceltmek, hürmeti muhafaza etmek, hizmeti güzel yapmak, kararında sebat etmek ve nimeti yüceltmek. Çünkü himmetini yüksek tutan kimsenin mertebesi yüksek olur. Allah kendisine hürmette kusur etmeyen kimseye hürmeti muhafaza eder. Güzel bir şekilde hizmet eden kişide kerâmetler hâsıl olur. Kararında sebât edenin hidâyeti dâim olur. Nimeti üstün tutanın Hak nazarında şükrü yerine gelmiş olur. Allah'ın nimetlerine şükredene Allah da vadettiği üzere⁶⁵ nimetlerini artırır.⁶⁶

⁶³ Zerrûk, "Usûlü't-Tarîk (el-Humâsi)", s. 34.

⁶⁴ Harrûbî, *en-Nebzetü's-Şerîfe*, s. 69.

⁶⁵ Burada Yüce Allah'ın şu âyetine işaret edilmiştir: "Hani Rabbiniz 'Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.' buyurmuştu." (İbrâhim, 14/7).

⁶⁶ Zerrûk, "Usûlü't-Tarîk (el-Humâsi)", s. 35; Zerrûk, "Risâle Usûli Tariki'l-Hak (er-Rubâiyye)", s. 113.

3. Zerrûkiyye Tarîkatında İnsanî Unsurlar

3.1. Mürit

Tarikata girme sürecinde müritler Şeyh Zerruk'a göre üç taideden meydana gelmektedirler. Bunlar: Muhipler, müntesipler ve sâdıklardır. Hepsi de himmetleri nispetinde Hakk'a nail olmuşlardır. Çünkü seven, sevilir. İntisap eden hürmet görür, sâdık olan da korunur.⁶⁷

Şeyh Ahmed Zerrûk, tarîkatında esas alınması gereken ilkelere tespit ettikten sonra müritlerin yerine getirmesi gereken sorumluluklar noktasında onlardan; gizli ve açık her halde Allah'tan korkmalarını, kızgın hallerinde de hoşnut olduklarında da adâletten ayrılmamalarını, zenginken de fakirken de Allah'a yönelmekten vazgeçmemelerini, hürmeti korumalarını, hizmete devam etmelerini, yemeklerinin helal olmasına özen göstermelerini, her an Allah'ı istemeyi, her halde nefislerini itham etmeyi, hareket halinde de sekînet halinde de ilme tâbî olmalarını, halkla muâmelelerde güzel ahlak üzere olmalarını, onlara şefkatli davranmalarını, teveccühte teennî üzere olmalarını, aceleci olmamalarını istemiştir. Beraberinde iddia olmayan bir sıdk, beraberinde sekînet olan bir mârifet, beraberinde amel olan bir ilim üzere olup hizmete devam etmeleri, hürmeti korumaları ve himmeti yücelttikleri takdirde seyr ü sülûkta ilerleme kaydedebileceklerini söylemiştir.⁶⁸

Seyr ü sülûk sürecinde amellerin yerine getirilmesi, muameleye yönelik hususlarda müridin dikkat etmesi gereken beş esas şöyledir: Emri yerine getirmek için ilim talep etmek, meşâyih ve ihvânla sabır üzere sohbet etmek, şüpheli işlerden korunmak için ruhsat ve tevilleri terk etmek, huzura erişmek için vakitleri evrâdla ihya etmek ve hevâdan uzaklaşmak, harap olmaktan ve hatadan selâmete ermek için her hususta nefsi itham etmek. Bu esaslar yerine getirilirken bazı âfetlerden sakınmak lazımdır. Bu âfetler şöyle-

⁶⁷ Zerrûk, *Uddetü'l-Mürîdi's-Sâdık*, s. 117-118.

⁶⁸ Zerrûk, "Usûlü't-Tarîk (es-Sülâsi)", s. 109-110.

dir: İlmin afeti yaş, akıl ve din bakımından ahdesle⁶⁹ sohbet etmektedir. Çünkü onlar işlerinde ilke ve esaslara dayanarak hareket etmezler. Sohbetin âfeti gururlu ve kibirli insanlarla sohbet etmek, ruhsat ve tevilleri terk etmenin afeti nefse acımak, vakitleri ihya etmenin afeti yapılan amelleri ve nafile ibadetleri yeterli görmek, nefsi itham etmenin afeti hallerinin ve istikâmetinin güzel olduğunu düşünmektir. Oysa Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: “O, bütün varını fidiye olarak verse, yine de ondan kabul edilmez.”⁷⁰ Hz. Yûsuf (s.a.v.) ise şöyle demiştir: “Ben nefsimi temize çıkarmam; çünkü nefis, Rabbimin merhameti olmadıkça, kötülüğü emreder.”⁷¹

Nefsin kötülüğü emretmesi sebebiyle hastalıklardan temizlenmesi gerekir. Bunu yolu: Az yemek sûretiyle mideyi rahatlatmak, karşılaşılan her sıkıntıda Allah’a sığınmak, emirlerin yerine getirilmesi esnasında korkulan yerlerden uzak durmak, ister halvette ister cemaat halinde olsun her an Peygamber’e (s.a.v.) salavât getirmekle birlikte istiğfara devam etmek, Allah’ın dini ve emirleri üzere rehberlik eden kimselerle sohbet etmek ve bunlarla yakîni artıran kimseyi seçmektir.⁷²

“Yakîni artıran kimseyi seçme” ilkesi Şâziliyye tarikatında Ebu’l-Hasan eş-Şâzili’nin şeyhi Abdüsselâm b. Meşîş’in şu vasiyetidir: “Sadece Allah’tan sevap dileyen yere git. Allah’a karşı günah

⁶⁹ Şeyh Zerrûk “Ahdes” kelimesini Ebû Medyen’in şu tanımıyla açıklamıştır: “Ahdes yetmiş yaşında olsa da tarikate uyum sağlayamayan kimsedir. Bu yolda sabit bir kademi yoktur, kendisine verilen her şeyi kabul eder ve onunla yakınlık kurar. Onlarla sohbet etmekten sakın.” (Zerrûk, “*Usûlü’t-Tarîk (el-Humâsî)*”, s. 39-40; Şa’rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, Beyrut 1997, s. 220 (trc. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul 1969, II/694); Makdîş, Mahmûd, *Nüzhetü’l-Anzâr fi Acâibi’t-Tevarîh ve’l-Ahbâr*, thk. Muhammed Mahfûz, Ali ez-Zuvârî, Beyrut 1988, II/286.)

⁷⁰ Metinde bir kısmı verilen ayetin tamamı şöyledir: “Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri (bir tarafa) bırak! Kazandıkları sebebiyle hiçbir nefsin felâkete duçar olmaması için Kur’an ile nasihat et. O nefis için Allah’tan başka ne dost vardır, ne de şefaathçi. O, bütün varını fidiye olarak verse, yine de ondan kabul edilmez. Onlar kazandıkları (günahlar) yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır.” (En’âm, 6/70).

⁷¹ Yûsuf, 12/53.

⁷² Zerrûk, “*Usûlü’t-Tarîk (el-Humâsî)*”, s. 36-37.

işlemeye galip ”.

Şeyh Zerrûk, zamanında dervişlerin beş illete mübtelâ olduğunu gördüğünü, bunun sonucunda kazandıkları zaferleri (!) maddeler halinde saydıktan sonra içinde buldukları durumu şöyle değerlendirir:

- Cehâleti ilme tercih ettiler. Bidati sünnete tercih ettiler. Bunun sonucunda ibadetler vesvese oldu. Oysa vesvese bidattir, aslı sünneti bilmemek ve aklı kaybetmektir.

- Batıla davet eden kimselere aldandılar. Ehl-i Hakk'ı bırakıp batıl ehline tabi oldular. Âdetlere yöneldiler. Ancak bu, zayıfların ruhsatıdır. Sadece ihtiyaç anında başvurulacak bir durumdur. Yoksa kişiyi hakikate erdirmez, bilakis Hak'tan uzaklaştırır.

- Allah'ın emirlerini savsakladılar. Emirlerin hepsini hevâyla yaptılar. Tüm vakitleri semâ ve toplantı ile geçirdiler. Semâ ruhsattır, Hak yaygısından ayağın kaymasıdır. Sadece şartları, ehli, yeri ve edebi yerine getirilirse yapılabilir.

- İntisap ettikleri tarikatla insanlara üstünlük tasladılar. Hakikati bırakıp türrehâtı/batılı istediler. Aslı olmayan iddialar zuhur etti. Ancak ilahi teveccühü değil insanların teveccühünü kesp ettiler. Oysa halkın teveccühünü kazanmak Hakk'ın teveccühünden uzaklaşmaktır. Bunun sonucunda yağcı bir müfteri, gâfil bir zorba ve câhil bir sûfi oldular.

- Şartlarını yerine getirmeden fütühâta erişmede acele ettiler. Dünyaya gönül vermiş insanlarla, hatta kadın ve çocuklarla sohbet ettiler. Ahdesle sohbet dünyada ve dinde zulümdür. Onların yüce (!) yoldaşlığını kabul etmektir.⁷³

Allahü Teâlâ ile birlikte bir hâle eriştiğini iddia eden ve kendisinden şu beş şeyin zuhur ettiği kimse yalancıdır, sapmıştır, Şeyh Zerrûk'a göre böyle kimselerden Allah'a sığınmak gerekir: Organlarını Allah'a isyanda kullanmak, Allah'a itaat ederken yapmacık dav-

---

⁷³ Zerrûk, "Usûlü't-Tarîk (el-Humâsî)", s. 38-39.

ranmak, Allah'ın yarattığı şeylerde tamahkâr olmak, Allah ehli kim-selere (iftira, gıybet vb.) eziyet etmek, Müslümanlara hürmet etme-mek.⁷⁴

3.2. Şeyh

Şeyh Zerrûk, tasavvufun bir başlangıcı, hakikati ve neticesi olduğunu belirtir. Tasavvufun başlangıcı haşyetullâh/Allah korku-su; hakikati Allah'a teveccühte sadâkât; neticesi fenâ/Allah'ın varlı-ğında yok olmaktır. Bu hedefin gerçekleşmesi noktasında müridin sorumluluklarını yerine getirmesi ne kadar elzemse, nâsîh ve sâlih bir şeyhin sohbeti o kadar zorunludur. Çünkü mürit, bu yolda nef-sine ve hevâsına müptela olur, gazaba uğrar. Nitekim Resûlüllâh'ın (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah iyiliğini murat ettiği kuluna unuttu-ğunu hatırlatacak ve hatırında olanı yapmaya yardım edecek iyi ve sâlih bir dost nasîp eder.”⁷⁵ Müridin muradına ermesinde kâmil bir şeyhin sohbeti kaçınılmazdır.⁷⁶

Bir şeyhin kâmil olmasının ölçüsü; akıllı olması, ahlâklı ol-ması ve dininin sıhhatidir.⁷⁷ Bu sebeple müridin, akıllı, güzel ah-laklı, takvâ sahibi, sünnete ittibâi kesinleşmiş, mârifet ehli, kendi-sinin ve başkalarının başvurabileceği bir şeyhe bağlı olması zorun-ludur.⁷⁸ Mürit böyle bir şeyhin önünde adeta gassâlin elindeki mey-yit/ölü gibi olmalıdır.⁷⁹ Ancak Ahmed Zerrûk, mutlak olarak tâbî olunması gereken şeyhlerin, Kitap ve sünnet üzere amel edenler olduğunu her fırsatta vurgular.⁸⁰

Ahmed Zerrûk'a göre meşayih üç çeşittir:

- Ta'lim Şeyhi: Öğretmen konumunda olan şeyhtir ki Kitap ve sahih sünnete dayalı bir ilme, çok iyi bir hitap yeteneğine ve söyle-

⁷⁴ Zerrûk, “Usûlü't-Tarîk (el-Humâsî)”, s. 40.

⁷⁵ Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, tah. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut 2004, c. X, s. 111.

⁷⁶ Zerrûk, “Risâle fi't-Tarîk ve's-Şeyh ve'l-Mürîd”, s. 125-126.

⁷⁷ Zerrûk, “Risâle fi't-Tarîk ve's-Şeyh ve'l-Mürîd”, s. 134.

⁷⁸ Zerrûk, *Kavâidü't-Tasavvuf*, s. 96.

⁷⁹ Zerrûk, *Uddetü'l-Mürîdi's-Sâdık*, s. 25.

⁸⁰ Zerrûk, *Uddetü'l-Mürîdi's-Sâdık*, s. 20.

nileni hemen kavrayabilecek bir akıl kapasitesine sahip olmalıdır.

- Terbiyeci Şeyh: Terbiye eden yani eğitimci olan şeyhtir ki insanların zâhirdeki ve bâtındaki hallerini bilmeli, varlık hakkında mârifet sahibi olmalı ve bu alandaki tasarrufları bilmelidir.

- Terakkî Şeyhi: İnsanın makamlarda ilerlemesine yardımcı olan şeyh tir ki sohbeti müridin amellerinin artmasına, halinin gelişmesine katkıda bulunmalıdır. Abdüsselâm b. Meşîş buna şöyle işaret etmiştir: "Nefsini sana tercih eden bir kimse ile arkadaşlık kurma, onunla sohbette bulunma. Çünkü böyle bir kimse kınanmıştır. Nitekim seni kendi nefesine tercih eden biriyle de arkadaşlık etme. Çünkü onun buna ne kadar devam edeceği belli olmaz. Öyle biriyle arkadaşlık yap ki konuştuğunda, sana Allah'ı hatırlatsın." Böyle kimseyle bir arada olmak, Şeyh Zerrûk'a göre kemal döşeginde nurları saçmak demektir.⁸¹

Şeyhin taşınması gereken özellikleri anlatırken Ahmed Zerrûk, ilk olarak Kuzey Afrika tarikatlerinin ser-halkası kabul edilen Ebû Medyen'in, sonra Şâzilî şeyhlerinin görüşlerine yer verir. Ebû Medyen'e göre şeyh: Kendinden önde olduğunu onayladığın, sırrının hürmet ve saygı gösterdiği, ahlâkıyla seni arındıran, sınırlarıyla terbiye eden, ışığıyla bâtınını (özünü) aydınlatan kimsedir. Şeyh; varlığında seni toplayan, cem eden, yokluğunda nûrunun tesiriyle seni koruyandır.⁸² Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî'ye göre şeyh, sana kolaylık üzere rehberlik eden, seni yormayan kimsedir.⁸³ İbn Atâullah ise "*Hikem*" isimli eserinde: "Yaşantısı ile seni uyarmayan, daha iyiye sevk etmeyen ve sözleri ile Allah'ı kastetmeyen kimse ile arkadaşlık etmeyesin. Belki sen, kötü olduğun ve kötülükte devam ettiğin sürece onun sözleri çoğu zaman sana ihsanı gösterir. Sen ise yaşantı ba-

⁸¹ Zerrûk, Uddetü'l-Mürîdî's-Sâdık, s. 90-91.

⁸² Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin, *Ünsü'l-Vâhid ve Nüzhetü'l-Mürîd*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, d. no: 2310, vr. 58b; Zerrûk, "Risâle fi't-Tarîk ve's-Şeyh ve'l-Mürîd", s. 131-132; İbn Acibe, Ahmed b. Muhammed b. Hasenî, *el-Fütühâtü'l-İlahiyye fi Şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye*, thk. Abdurrahmân Hasan Mahmûd, Kâhire: Alemü'l-Fikr, s. 98.

⁸³ Zerrûk, "Risâle fi't-Tarîk ve's-Şeyh ve'l-Mürîd", s. 132.

kımından senden daha kötü olan biriyle sohbet etmekte sin.”⁸⁴ dem iştir. Şeyh Zerrûk’a göre nefsin i memnun eden bir şeyh ile sohbet etmen nefsin i memnun etmeyen bir câhil ile sohbet etmeden daha hayırlıdır.⁸⁵

Şeyhin sahip olması gereken nitelikler İbn Atâullâh el-İskenderî’nin “*Letâifü’l-Minen*” adlı eserinde şöyle geçmektedir: “İktidâ, seni Allah’a götüren bir şeyhe yapılmalıdır. Allah tarafından sana tevdi edilmesi gereken hususiyetlere, o seni muttalî kılar, onlardan haberdar eder. O, varlığının hususiyetinden ötürü sende şühudu oluşturur. Seni ulaştırılması gereken doğru yola ulaştırır. Sana nefsinin kötülüklerini, tuzaklarını ve nerelerde saklandığını öğretir. Senin bütün varlığımla Allah’a yönelmeni sağlar ve sana Allah’tan başka her şeyden kaçmanı öğretir. Sen Allah’a ulaşana dek, seyr ü sülûkunu devam ettirir. Allah’ın sana olan iyiliklerini, ihsanını, ona doğru kıyam etmeni sana öğretir. Nefsinin kötülüklerini öğretmede sana yardımcı olur ve böylece senin, nefsinin kötülüklerinden kaçmanı sağlar. Allah’a hep şükretmeni, saatlerce onun huzurunda durmanı sağlar.”⁸⁶

Bu özelliklere sahip olan bir şeyhi bulmak Ankâ kuşunu bulmaktan daha zor olduğunu söylese de Ahmed Zerrûk yukarıda saydığı Şâzili şeyhlerinin görüşlerini onaylamış ve bunlara bazı özellikler ilave etmiştir. Ona göre Allah’ın dini üzere müride rehberlik edebilecek, muteber sayılabilecek ve intisap edilebilecek bir şeyhte bulunması gereken hassalar şunlardır:

- Sahih bir ilim
- Sarîh (apaçık, samimi) bir zevk⁸⁷

⁸⁴ İskenderî, Ebu’l-Fazl Tâceddin Ahmed İbn Atâullah, *el-Hikem*, thk. Abdülmecid eş-Şernûbi el-Ezherî, Kahire 2013, s. 31.

⁸⁵ Zerrûk, *Uddetü’l-Müridi’s-Sâdık*, s. 91.

⁸⁶ Zerrûk, *Uddetü’l-Müridi’s-Sâdık*, s. 93-94.

⁸⁷ Bu ifade Şeyh Zerrûk’un müridi Muhammed b. Ali el-Harrûbî’nin (v. 963/1555) risaleye yazdığı şerhte şöyle açıklanmıştır: “Sarîh bir zevk: Söylediğini gerçekleştiren, işaret ettiği şeyi anlatan, ilmiyle yol gösteren, sözlerde ve fiillerde istikamet kazandıran, müridin zahirini süsleyen, zevkiyle hidayete erdiren, hallerde bâtunlara vâkıf olan, sâliklerin bâtunlarını sınavan, demektir.” (bkz.: Harrûbî, *en-*

- Yüce bir himmet
- Rız olunan bir hal
- Bâtına nüfuz eden bir basiret.⁸⁸

“Terbiye edenlerden edep öğrenmeyen kimse kendisine tabi olanları da bozar.”⁸⁹ ilkesinden hareketle şeyh: İlim, himmet, hal, edep ve tecrübe sahibi olmalıdır.⁹⁰ Dini bilmeyen, câhil, Müslümanlara hürmet etmeyen, mâlâyânî ile meşgul olan, her şeyde hevâya tabi olan, pervasızca kötü ahlaklı kimsenin şeyhliği geçerli değildir.⁹¹

Zikredilen vasıfları taşıyan bir şeyhe tabi olan müritlerin Zerrûkiyye tarikatında uyması gereken âdâb ise şöyledir:

- Zıddı bir durum vâki olsa da emre uymak,
- Ucunda ölüm bile olsa yasaklanmış şeylerden kaçınmak,
- Huzurunda, yokluğunda ve ölümünde her an şeyhe hürmet etmek,
- Hiçbir eksikliğe mahal vermeden, imkân nispetinde hakları ikame etmek,
- Şeyhiyle muvâfakat halinde olmadığında aklı, ilmi ve riyâseti azletmek.

Çünkü şeyhi bu konularda kendisine insafla ve güzel nasihatle yardım eder. İhvâna karşı güzel muamelede bulunur. Eğer mürit kendisini irşad edecek böyle bir şeyh bulamazsa ve bu beş şartın eksik olduğu bir şeyhi bulursa o zaman kâmil olduğu diğer maddelerde ona itimat etmelidir.⁹²

Nebzetü's-Şerife, s. 98).

⁸⁸ Zerrûk, “Usûlü't-Tarîk (el-Humâsî)”, s. 40.

⁸⁹ Ebû Medyen, Ünsü'l-Vâhid, vr. 58b; Zerrûk, “Risâle fi't-Tarîk ve's-Şeyh ve'l-Mürîd”, s. 132.

⁹⁰ Zerrûk, “Risâle fi't-Tarîk ve's-Şeyh ve'l-Mürîd”, s. 132.

⁹¹ Zerrûk, “Usûlü't-Tarîk (el-Humâsî)”, s. 41.

⁹² Zerrûk, “Usûlü't-Tarîk (el-Humâsî)”, s. 41-42.

Sonuç

Ahmed Zerrûk Fas'ta dünyaya gelmiş, doğduktan hemen sonra anne ve babasını kaybettiği için hayatın zorluklarıyla tek başına mücadele etmiştir. Küçük yaşta geçimini kazanmak için kunduracılıkla meşgul olsa da ilim öğrenme arzusu sebebiyle Fas'ta başta Karaviyyîn olmak üzere pek çok medresede eğitim almıştır. Yaşadığı yerlerdeki medreselerle yetinmemiş, Cezayir, Tunus, Mısır, Mekke ve Libya'ya gitmiş döneminin ünlü âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. İslam ilim dallarında ve bilhassa tasavvuf ilminde günümüze ulaşan kırk yedi eser kaleme almıştır. Sahih tasavvufun ilkelerini yerleştirmek adına *Kavâidü't-Tasavvuf* isimli eserini yazmış olan Ahmed Zerrûk, aynı zamanda tarikatının da esaslarını ortaya koymak için *Usûlü't-Tarîk* ismi altında altı risale kaleme almıştır.

Bu altı risâlede Ahmed Zerrûk, Zerrûkiyye tarikatine mensup olan bir müridin riayet etmesi gereken temel kaideleri üçlü/dörtlü/beşli maddeler halinde oldukça sistematik, sade bir üslupla ve özet bir biçimde ortaya koymuştur. Zerrûkiyye tarikatının esasları beş madde şeklinde şöyledir: Açık ve gizli her halde takvâya sarılmak, sözlerde ve amellerde sünnete uymak, halkın gelmesine ve yüz çevirmesine itibar etmemek, az olduğunda da çok olduğunda da Allah'tan râzı olmak, darlıkta da bollukta da Allah'a yönelmek. "Takvâya Sarılmak" ilkesi Zerrûkiyye'nin kolu olduğu Şâziliyye tarikatının da ana ilkelerinden biridir. Ancak bu ilke, Şeyh Zerrûk tarafından geliştirilmiş, "Açık ve gizli her halde" takvâdan ayrılmamak şeklinde ve daha detaylı olarak ifade edilmiştir.

Risalelerin yazılış amacı, Muhammedi sünnete dayalı Zerrûkiyye tarikatının üzerine bina edildiği ilkeleri belirlemek, şeyhin döneminde hızla artan bidatlere ve bâtil uygulamaların tarikatlarla karışmasına karşı doğruların ve hakikatlerin savunulmasıdır. Bu anlamda Zerrûkiyye tarikatının esaslarının ilk elden, yani tarikatın bizzat kurucusu Ahmed Zerrûk tarafından ortaya konulması son derece önemlidir. Hatta bu risâleler, Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'nin bu konuda eseri olmaması sebebiyle Şâziliyye tarikatının esasları-

nın tespiti açısından da büyük önem arz etmektedir.

Şeyh Zerrûk, tarîkatının ilkelerini ortaya koyarken önce Şâzili şeyhlerinin bu konudaki görüşlerine yer vermiş, daha sonra kendi görüşlerini ifade etmiştir. Özellikle tarîkatındaki insanî unsurları, müridin sorumlulukları ve şeyhin görevlerini belirlerken Şâzili şeyhlerinden çokça alıntılar yapmıştır. En çok atıf yaptığı şeyhler: Ebû Medyen, Abdüsselâm b. Meşîş, Ebu'l-Hasan eş-Şâzili ve İbn Atâullâh el-İskenderî'dir.

Zerrûkiyye tarîkatinde takvâ ve verâ mücâhededinde şeyh zorunlu değildir. Ancak seyr ü sülûk sürecinde, nefis terbiyesinde kâmil bir şeyhin rehberliği şarttır. Kamil olmanın ölçüsü; akıllı olmak, ahlâklı olmak ve dininin sıhhatidir. Allah'ın dini üzere müride rehberlik edebilecek, muteber bir şeyhte bulunması gereken hassalar: Sahih bir ilim, sarîh bir zevk, yüce bir himmet, razı olunan bir hal, bâtına nüfuz eden bir basirettir. Mürit böyle bir şeyhin önünde gassâlin elindeki meyyit gibi olmalıdır. Ancak Ahmed Zerrûk'un tasavvuf öğretisinde mutlak itaat sadece Kitap ve Sünnet üzere amel eden şeyhlere olur. Bu bağlamda mürit, ilim sahibi olmalı, tabi olacağı kimseyi ölçebilecek derecede Kur'an'ı ve Sünneti bilmelidir.

Özetle Zerrûkiyye tarîkati, Ehl-i Sünnet çerçevesinde, şerî esasları kendine ilke edinmiş, Hz. Peygamber'i sözde, fiilde, amelde, âdâpta, ahvâlde yegâne örnek kabul etmiş, mârifet ve tevhidle donanma hedefine matuf olarak mahlûkâttan yüz çevirmeyi, kalbi Allah'a hasretmeyi, her halde ve durumda Allah'tan râzı olmayı amaçlamış bir tarîkattir.

Kaynakça

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Ankara 1951, c. I.

Baş, Derya, "Zerrûk", *DİA*, İstanbul 2013, c. XXXIV, s. 297-300.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, tah. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut 2004, c. XI.

- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997.
- Ebû Acîle, Mustafâ Abdürrahîm Muhammed *Zâviyetü'l-İmâm Ahmed Zerrûk bi-Mısrâta*, Mısrâta 2001, c. I.
- Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin, *Ünsü'l-Vâhid ve Nüzhetü'l-Mürîd*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, d. no: 2310.
- Güven, Mustafa Salim, "Ebu'l-Hasan Şâzilî ve Şâziliyye", Marmara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul 1999.
- Harîrîzâde, Muhammed Kemâleddîn Efendi, *Tibyânu Vesâilî'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, d. no: 430-432, c. II.
- Harrûbî, Muhammed b. Ali, "En-Nebzetü's-Şerîfe fî'l-Kelâm an Usûli't-Tarik", neş. Muhammed İdris Tayyib, *Usûlü't-Tarik*, Beyrut 2010.
- Huşeym, Ali Fehmi, *Ahmed Zerrûk ve'z-Zerrûkiyye: Dirâse Hayât ve Fikr ve Mezheb ve Tarîka*, Beyrut 2002.
- İbn Acîbe, Ahmed b. Muhammed b. Hasenî, *el-Fütühâtü'l-İlâhiyye fî Şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye*, thk. Abdurrahmân Hasan Mahmûd, Kâhire: Alemü'l-Fikr.
- İbn Asker, Muhammed el-Hasenî eş-Şefşâvenî, *Devhatü'n-Nâsir li-Mehâsin men Kâne bi'l-Magrib min Meşâyihî'l-Karnî'l-Âşir*, thk. Muhammed Haccî, Rabat 1977.
- İbn Meryem*, Ebû Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Büstân fî Zikri'l-Evliyâi ve'l-Ulemâi bi-Tilimsân*, Beyrut 2014.
- İbnü'l-Kâdi, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Miknâsî, *Cezvetü'l-İktibâs fî Zikri men Halle Mine'l-A'lâm Medîneti Fâs*, thk. Muhammed b. Azzûz, Beyrut 1435/2014.
- Kavas, Ahmet, "Libya (Kültür ve Medeniyet)", *DİA*, İstanbul 2003, c. XXVII.

- Kennûn, Abdullah, *Mevsûatü Meşâhiri Ricâli'l-Mağrib*, Beyrut 1994, c. III.
- Kettânî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs, *Selvetü'l-Enfâs ve Mühâdesetü'l-Ekyâs bi-men Akbera mine'l-Ulemâi ve's-Sulehâi bi-Fâs*, thk. Abdullâh Kâmil Kettânî-Hamza b. Muhammed Tayyib Kettânî-Muhammed Hamza b. Ali Kettânî, y.y. 2004, Darü's-Sekâfe, c. III.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yay., 1999.
- Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, thk. Abdülmecîd Hayâlî, Beyrut 2010, c. I.
- Makdiş, Mahmûd, *Nüzhetü'l-Anzâr fî Acâibi't-Tevârih ve'l-Ahbâr*, thk. Muhammed Mahfûz, Ali ez-Zuvârî, Beyrut 1988, c. II.
- Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *ed-Dav'ü'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Beyrut trs., c. I.
- Selâvî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hâlid en-Nâsırî, *Kitâbü'l-İstiksâ li-Ahbâri Düveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, thk. Muhammed Osman, Beyrut 1436/2015, c. II.
- Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut 1997 (trc. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul 1969, c. II).
- Tayyib, Muhammed İdrîs, *eş-Şeyh Ahmed Zerrûk*, Mısırata 2008.
- Tinbüktî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Ahmed Bâbâ, *Neylü'l-İbtihâc bi-Tadrîzi'd-Dîbâc*, thk. Hamâhullâh Vüldü's-Sâlim, Beyrut 1434/2013.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2012.
- Yılmaz, H. Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul 2002.
- Zerrûk, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. İsâ el-Burnusî el-Fâsî, *Usûlü't-Tarîk*, thk. Muhammed İdrîs Tayyib, Beyrut 2010.

- *Kavâidü't-Tasavvuf*, thk. Mahmûd Beyrûti, Dimaşk 1424/2004 (*Tasavvufun Esasları*, trc. Muhammet Uysal, İstanbul 2011; *İslam Tasavvufunun Temel Esasları*, trc. Ali Pekcan, İbrahim Aydın, Mustafa Topçu, İstanbul 2015).
- *Îânetü'l-Müteveccihî'l-Miskîn ilâ Tarîki'l-Fethi ve't-Temkîn*, thk. M. Abdülkâdir Nassâr, Kahire 2014.
- *Uddetü'l-Mürîdi's-Sâdık min Esbâbi'l-Makti fî Beyâni't-Tarîk el-Kasd ve Zikru Havâdisi'l-Vakt*, thk. Âsım İbrâhim el-Keyyâlî, Beyrut 2007.
- *Fevâidü min Künnâş*, thk. Muhammed İdrîs Tayyib, Beyrut 2011.
- *Menâkıbu'l-Hadramî Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Ukbe*, thk. Muhammed Abdülkâdir Nassâr, Kahire: Dâretü'l-Karaz, 2008.
- *Miftâhu'l-Fedâil ve'n-Ni'am fi'l-Kelâm alâ Ba'zi mâ Yetealleku bi'l-Hikem (Şerhu's-Sâdisi Aşar)*, thk. Muhammed Tayyib, Beyrut 2015.